

i afsnittet »*Hitler and Europe: Foreign Policy 1933-39*« mod Taylor, der i »*The Origins of the Second World War*« jo hævder, at »*Mein Kampf*« på ingen måde kan bruges som kilde til Hitlers udenrigspolitik, men er et sammensurium af tilfældige tanker, skrevet ned under indtryk af den franske okkupation af Ruhrområdet. Det er forkert, hævder Craig, i »*Mein Kampf*« har vi grundprincipperne for Hitlers udenrigspolitik. Den helt præcise planlægning af udviklingen sker ved mødet den 5. nov. 1937, hvor Craig bygger på Hossbach-memorandumet, og hvor Taylors forsøg på at vise, at dette møde var uden betydning afvises som »forced and unpersuasive« (s. 699).

Efter en relativ kort gennemgang af Hitlers krig 1939-1945 når vi til Craigs konklusion, der efter anmelderens opfattelse viser, at Craig nærmest er blevet besat af sin idé om den tyske hær som roden til alt ondt. Efter at have beklaget det gode, der blev ødelagt af Hitler får vi den overraskende fortsættelse: »Hitler also eliminated much that was bad. And this included the conservative-militaristic concern that had domined politics in the Wilhelmine period, done everything possible to shorten the life of the Weimar Republic, and elevated Hitler to power in 1933. The members of that consortium whom he had not liquidated during the Night of the Long Knives in 1934, in his reorganization of the army command and the Foreign Service in 1938, or in the purge that followed the failure of the attempt of 20. July 1944 disappeared in the general shambles of May 1945« og Craig mener derfor, at den vigtigste af de hindringer, der havde stået i vejen for en udvikling mod et frit politisk system nu var fjernet.

Det kan undre, at Craig – med den klare holdning til Hitler, der præger bogen – nu i sin konklusion vil rose ham for at have fjernet noget af det onde. Det kan diskuteres, om det er korrekt at tale om, at det er militæret, der i 1933 giver Hitler magten – der er jo på ingen måde tale om et militærkup og Craig synes nærmest at overse de 195 rigsdagsmandater bag ham og hans magt »på gaden«. Og det er efter min mening aldeles utroligt, at Craig i sin opremsning af Hitlers gode handlinger med at fjerne de onde nævner de tyske officerer, der på bestialsk vis blev myrdet af Hitler efter attentatet 20. juli 1944.

Det er for mig kun muligt at se én forklaring: Mændene bag 20. juli-attentatet passer ikke ind i Craigs billede af det tyske militær. Det viser også hans korte karakteristik af dem som folk, der kæmpede for et autoritært styre (s. 672).

Craigs noget specielle konklusion fylder knap én side i et værk på 764 sider. Den viser, at Craig har stirret sig blind på én faktor blandt flere, der ligger bag den tyske katastrofe 1933-1945, men den fjerner ikke indtrykket af, at bogen som helhed er et grundlæggende værk, som man ikke kan komme uden om og som da også straks er blevet oversat og udgivet på tysk.

Otto Rühl

Bismarcks Aussenpolitik und der Berliner Kongress. Hrsg. von Karl Otmar Freiherr von Aretin. Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1978.

Baggrunden for denne lille forskningsoversigt er et internationalt seminar om Berliner-kongressen 1978, afholdt ved instituttet for europæisk historie i Mainz i 1978 og bogen indeholder fem afhandlinger omkring emnet Bismarcks udenrigspolitik – Europa 1870-1890 og specielt Berliner-kongressen.

Theodor Schieder indleder med en gennemgang af »*Europäisches Staatensystem und Gleichgewicht nach der Reichsgründung*«, der er hentet fra Propyläen »*Geschichte Europas*« bd. 5 og også Andreas Hillgrubers artikel om Bismarcks udenrigspolitik fra Reichsgründung til afslutningen af »*Dreibund*« i 1882 er hentet andetsteds fra (fra Hill-

grubers egen »Bismarcks Aussenpolitik«). Hillgruber understreger, at det i 1878 var Bismarcks mål at forhindre en storkrig, men alligevel holde det orientalske spørgsmål åbent, dvs. fortsat lade de andre magter strides på Balkan uden egentlig at komme i krig (s. 54). Dette skulle sikre, at magterne ikke fandt sammen mod Tyskland.

Immanuel Geiss fra Universität Bremen har udgivet en del af kongressens aktstykker (»Protokolle und Materialien der Berliner-Kongress 1878«, Boppard 1978) og behandler her selve kongressen, der varede fra den 13. juni til 13. juli. Han beklager indledningsvis, at kongressen ikke tidligere har været tilstrækkeligt bekendt i den almene bevidsthed(!), for ham er den nemlig »das wohl bedeutendste Einzelereignis zwischen 1815 und 1914 für die internationale Beziehungen Europas« (s. 70). Spørgsmålet er, om Geiss ikke her overvurderer kongressens betydning, han må jo også selv indrømme, at de store problemer faktisk ikke blev løst, men blot udskudt en generation. Men man begynder at forstå hans vurdering, når man ser, at han lader såvel Cypem-krisen som situationen i Mellemøsten i dag delvis have deres rødder i kongressens accept af den engelske okkupation af Cypem og i det forhold, at en gruppe jøder henvendte sig og bad om støtte til grundlæggelse af en jødisk stat i Palæstina.

Gotthold Rhode fra Mainz understreger i sit afsnit, »Der Berliner Kongress und Südosteuropa«, hvordan kongressen markerer en milepæl i stridighederne mellem Rusland og både England og Østrig. Den er også et vendepunkt i det tysk-russiske forhold, da Rusland skuffes i sine forventninger til Bismarck om »tak« for Ruslands holdning 1864–71 og endelig er den udgangspunkt for de fire sydøsteuropæiske stater, Rumæniens, Bulgariens, Serbiens og Montenegros nyere historie. Og kongressen er betydningsfuld, fordi det lykkes for deltagerne at sikre freden i mere end tre årtier.

Sidste artikel er *Lothar Galls* forskningsoversigt »Bismarck in der Geschichtsschreibung nach 1945«. Det er nemt at finde større og bedre oversigter, bl.a. i Galls egen bog om Bismarck-problemet fra 1971, men som introduktion er artiklen særdeles udmærket. Gall beklager i artiklen, at forskningen i sin revision af opfattelsen af Reichsgründungsperioden ikke har givet et nyt samlet billede af Bismarcks person og politik, nu – skriver han – behøves der én, »der jenen Revisionsprozess auch hinsichtlich der Person Bismarcks und seines konkreten Wirkens zu einem Abschluss und Ergebnis führt« (s. 157) – to år senere har han nu selv udgivet det, der af flere anmeldere er kaldt efterkrigstidens Bismarcks-biografi: Bismarck, der weisse Revolutionär.

Otto Rühl

NYESTE TID

Lars Ake Engblom: Arbetarpressen i Göteborg. En studie av arbetarpressens förutsättningar, arbetarrörelsens pressepolitik och tidningskonkurrensen i Göteborg 1890–1965. Medd. från ekon.-hist. institutionen v. Göteborgs Universitet, 46, Göteborg 1980, 413 s. incl. 34 tabeller, 23 diagrammer, appendices om kildematerialet m.v. og summary in English.

Denne disputats i økonomisk historie er et led i det ret store anlagte projekt »Tidningsøkonomi och tidningskoncentration i Sverige 1920–1970«, der sammen med bidrag fra virksomhedsøkonomer og politologer har ført til en ret enestående deltaljeret kortlægning af pressens udvikling i Göteborg og Vestsverige. Engbloms omfangsrige, veldokumenterte